

2-TOM, 1-SON

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA TARIX DARSLARINI O'QITISHNING
"TARIXIY ASARLARNI O'RGANISH VA VOQEALAR BILAN TAHLIL QILISH
" ORQALI DARSNING O'RNI VA AHAMIYATI.

Samarqand viloyati Jomboy tumani
Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga
qarashli 40-IDUMning oliy toifali tarix fani
Xolmuradov Baxodir

Jonajon O'zbekiston mustaqillikka erishganligi tufayli jamiyatimiz ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida, shu jumlada, ma'naviy turmushimizda ham chuqur sifat o'zgarishlari, tiklanish va yangilanish jarayonlari jadal sur'atlarda sodir bo'lmoqda.

Mazkur jarayon Maktabgacha va maktab ta'lim tizimi ham qamrab oldi va bu tizimni jahon andozalari darajasiga ko'tarish mustaqil yangi O'zbekistonning davlat siyosati maqomini kasb etdi.

Mamlakatimiz innovatsion rivojlanish yo'lida shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda kelajagimiz davomchilari bo'lmish yoshlarimizga ta'lim standartlari asosida bilim berish va ta'lim tizimini takomillashtirish bugungi kun pedogoglarining oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Shunday ekan, o'qituvchi o'qitish usullarining eng samaralilarini dars mavzusidan kelib chiqqan holda qo'llashi kerak.

Maktab ta'lim tizimida tarix fanidan tarixiy shaxslar va yillar, asarlarni o'rgatishda ularni sodda va tushunarli qilib yetkazib berishda pedagogik metodlardan faol foydalanishimiz mumkin.

Ularning ichida eng samaralilaridan biri "Tarixiy asarlarni o'rganish va voqea bilan tahlil qilish"dir. Bu yondashuv darslarda qo'llashga doir dastlabki qadamlar oldin ham qo'llangan bo'lib va u yaqin davrga borib taqaladi. Sababi ularda inson miyasi va uning eslab qolish qobiliyati ustida juda ko'plab ishlar qilingan va o'z farazlari bilan har xil nazariyalarni ishlab chiqqan, shu jumlada tarix darslarida asarlarni darslikdagi mavzularda bayon etilgan tarixiy shaxslar ismlari va va amalga oshirgan islohotlarini mazmunini shu asarlar orqali eslab qolinsa o'quvchilarning xotirasida uzoqroq vaqt saqlab qolishiga yordam beradi. Ayniqsa maktab darsliklardagi madaniy hayot mavzularidagi tarixiy asarlar ularning mazmuni davri va asar nomini eslab qolish bu birmuncha qiyinchilik tug'dirishi mumkin shuning uchun biz bu mavzularni tushuntirishda albatta asarlarni tahlil qilib va mazmunan boyitsak ya'ni tarixiy voqealar bilan tarixiy shaxs, hukmdorlarni integratsion usulda tushuntirsak o'quvchi bu mavzularni xotirasida muhrlanib qoladi. Keyingi safar bu

2-TOM, 1-SON

ma'lumotlarni bemalol o'zi mustaqil tahlil qilib tushuntira oladi. Masalan hozir biz 9-sinf O'zbekiston tarixi darsligidagi Mustamlaka Turkistonda ilm-fan taraqqiyoti mavzusidagi tarixiy asarlar va voqealarni ko'rib chiqamiz va tahlil qilamiz.

Chor Rossiyasi bosqiniga qadar Turkistonda keng tarmoqli xalq maorifi o'choqlari: maktablar va madrasalar mavjud edi. Istilochilar ularning faoliyati bilan tanishib, mustamlakachilikning bundan keying taqdiri uchun o'sha maktab va madrasalarning g'oyatda xavfli ekanligini tushunib yetgandilar. Shu bois chorizm o'lkada ruslashtirish siyosatini ayni shu sohadan boshlab, bu sohaga bo'yicha o'z dasturini ishlab chiqadi. O'sha davrda kuchli boshqaruvchi K.P.Kaufman bu sohada ayniqsa jon kuydirib faoliyat ko'rsatadi.

1880-yilda imperiya Davlat Kengashida Turkistondagi mahalliy aholi bolalarini ruslar bilan birgalikda o'qitish masalasi ko'rilganda Turkiston aholisining "savdo-sotiq, dehqonchilikda suyagi qotganligi va yuvosh tabiati" ta'kidlanib, ularning "imperiya davrida boshqa musulmonlardan keskin ajralib turishlari" qayd qilinadi.

Davlat Kengashining bu qarori Kaufman tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Kaufman "ruslar va boshqa millat bolalarini birgalikda tarbiyalash" masalasini ko'taradi. U musulmon va rus maktablarining ajralib turishi iqtisodiy va siyosiy jihatdan zararli deb hisoblaydi. Uning bu g'oyasini keying general-gubernatorlar davom ettiradilar. 1884-yilda Toshkentda birinchi rus-tuzem maktabi ochiladi, ularning soni XIX asr oxirida yuzdan oshib ketadi. Xuddi shu davrda madaniy hayotda muhim o'rin tutgan asarlar ichida Muqimiyning asarlari ham alohida o'rin tutadi. Sababi uning asarlarida shu davrning ijtimoiy hayoti yaqqol aks etgan va tarixiy jarayonlar juda ham qiziqarli qilib kitobxon uchun qulay qilib tushuntirib o'tilgan.

Muqimiy (1850-1903) XIX asrning ikkinchi yarmi XX asr boshlarida vujudga kelgan demokratik adabiyotning yirik vakillaridan biri sanaladi. Kambag'al hunarmand oilasida dunyoga kelgan Muhammad Amin Xo'ja chinakam xalq shoiri bo'lgan. Asosan she'riy asarlari bilan dong taratgan shoir ijodini janr xususiyatlariga qarab to'rt guruhga bo'lish mumkin.

1. Lirika: g'azallar, muxammaslar, murabba, masnaviylar, ruboiy, tuyuq va fardlar
2. Hajviy: satira va yumor
3. Sayohatnomalar.
4. Maktubot: she'riy va prozaik maktublardir.

Xalq manfaatlarini o'z ijodida ifodalagan va baralla kuylagan Muqimiy xonlarning cheklanmagan va adolatsiz hukmronligi ostida og'ir va qimmatli hayot kechirayotgan mehnatkash ommaning hayotidan fig'on chekadi va o'z asarlarida undan nafratlanadi. U

2-TOM, 1-SON

“Tanobchilar” satiric she’rida tanobchilar (yer o’lchovchilar)ning jabr-sitamlaridan adoyi tamom bo’lgan, soliqlarni to’lolmay xarob bo’lgan dehqonlar hayotini o’zida aks ettiradi. Shoir yer o’lchash bahonasida poraxo’rlikni, zulmni avj oldirgan tanobchilardan yuragi ezilgan dehqon tilidan zorlanadi:

*Bo’ldi taajjub qiziq hangomalar,
Arz etayin emdi yozib nomalar.
Adl qulug’ila eshit holimi,
Zulm qilur, balki, menga xolimi.
O’n ikki oyda keladur bir tanob,
O’zgalarga roghatu menga azob.*

Muqimiy “Tanobchilar” she’rida chor ma’murlarining o’lka mehnatkashlariga o’tkazgan mustamlakachilik siyosatining barcha asl qiyofalarini ustalik bilan ochib tashlaydi.

Mana shu birgina asar orqali o’quvchilarga birgalikda tahlil qilib darsni bajarsak barcha o’quvchilarda bu mavzuga qiziqishi va ma’lumotlariga e’tibor qaratishi mumkin. Agar ulaning yosh xususiyatlarini inobatga olib bir yoki ikkita tayanch so’zlarni tahlil qilish uyga vazifa qilib bersak yanada ham yaxshi natijalarga erishishimiz mumkin. Mana shunday davrlarda madaniy hayot mavzularni tahlil qilib o’tsak maqsadga muvofiq bo’ladi deb o’ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. ”Vatan tarixi” R.Shamsutdinov, SH.Karimov, O’.Ubaydullayev. Sharq T-2010
- 2.”O’zbekiston tarixi” S.Tillaboyev, A.Zamonov Toshkent-2019
- 3.”O’zbekistonda kutubxonachilik tarixi” O’qituvchi T-1992
- 4.O’zbekiston Milliy Ensiklopediyasi 1-jild
- 5.Ziyouz.com sayti

